

BAB 4

PROSES PEMBENTUKAN IMEJ DIRI FIZIKAL WANITA

Pendahuluan

Pembentukan imej diri merupakan satu proses yang dinamik bergantung kepada perubahan masa dan budaya sesebuah masyarakat. Setiap masyarakat mempunyai ukuran imej diri wanita yang tersendiri yang dibina daripada pemikiran dan cara hidup mereka. Dalam konteks masyarakat, pembinaan imej diri wanitanya bergerak seiringan dengan jangkaan masyarakat. Proses ini bermula daripada individu masih kecil lagi, berterusan hinggalah mencapai usia tua. Lantaran itu, proses pembinaan seterusnya pemupukan imej diri bergantung kepada pelbagai faktor, antaranya status ekonomi, tahap pendidikan, tahap umur dan sebagainya. Dalam hal ini, matlamat pembentukan imej diri adalah bagi mencapai satu jangkaan masyarakat. Namun demikian, reaksi dan persepsi yang berbeza daripada informan menyebabkan tindakan yang diambil juga berbeza walaupun matlamatnya adalah sama.

Tanggapan Imej Diri di Kalangan Informan

Setiap masyarakat mempunyai ukuran imej diri wanita yang tersendiri yang dibina daripada pemikiran dan cara hidup mereka. Dalam konteks ini imej diri juga berbeza antara individu dengan individu yang lain. Perbezaan ini disebabkan pelbagai faktor dalaman dan luaran individu itu sendiri. Lantaran itu, tanggapan daripada informan penting dalam memperkatakan tentang imej diri.

Terdapat pelbagai persepsi dan aspek yang ditekankan oleh informan dalam membicarakan kefahaman atau konsepsi mereka berkaitan dengan imej diri. Ia berkaitan dengan penampilan fizikal, seperti cara berpakaian dan penampilan wanita, di samping aspek yang berkaitan dengan unsur dalaman yang dizahirkan oleh individu, seperti tingkah laku, sikap dan juga budi pekerti. Misalnya dalam kes Maziah, beliau berpendapat imej diri adalah *"hal-hal mengenai diri kita atau mengenai diri kaum wanita."* Ia berkaitan dengan keseluruhan aspek mengenai kehidupan wanita seperti peranan yang dimainkan, penampilan diri mereka, kecantikan dan kebersihan diri yang semuanya dipancarkan melalui imej diri masing-masing.

Secara umum, imej diri wanita merujuk kepada semua perkara yang berkaitan dengan diri wanita. Perkara-perkara yang dimaksudkan merangkumi penampilan diri yang bersifat lahiriah, seperti peranan yang dimainkan oleh wanita sama ada sebagai seorang isteri, ibu atau kedua-duanya sekali, semuanya mempunyai peranan jangkaan yang telah ditetapkan oleh agama dan budaya. Selain itu, imej diri juga merangkumi penampilan dalam aspek pekerjaan, berpakaian, kecantikan diri dan kebersihan yang dipancarkan dalam diri wanita dan melambangkan imej diri mereka. Dalam hal ini Puan Wati menyatakan, imej diri wanita disamakan dengan personaliti iaitu penampilan diri seseorang wanita dan juga gaya hidup yang dikaitkan dengan cara berpakaian, pergaulan dan juga peranan yang dimainkan oleh wanita.

Selain itu, terdapat informan yang beranggapan bahawa imej diri merupakan personaliti seseorang. Misalnya dalam kes Puan Hamidah, padanya, imej diri adalah personaliti seseorang. Dalam hal ini imej diri wanita merujuk kepada 'gaya' berpakaian di samping pergaulan dan peranan yang dimainkan oleh wanita. Sebagai contohnya, seseorang wanita yang telah berkahwin perlu memilih pakaian yang sesuai dengan statusnya sebagai seorang isteri selain menjaga perlakuan dan juga mempunyai budi bahasa yang baik. Aspek-aspek inilah yang menonjolkan imej wanita selari dengan jangkaan masyarakat.

Selain daripada penampilan yang bersifat lahiriah, imej diri juga merangkumi sifat dalaman yang dizahirkan seperti sopan santun, berbudi bahasa serta perlakuan-perlakuan yang mencerminkan keluhuran budi pekerti sesuai dengan peribadi wanita seperti yang dijangkakan dalam masyarakat. Budi bahasa merupakan nilai yang tertinggi dalam diri individu kerana ia merangkumi segala sifat, sikap dan perbuatan manusia yang baik, indah dan wajar. Manakala sopan santun pula merupakan sikap dan tingkah laku baik seseorang yang mengikut adat dan peraturan masyarakat (Kim Keum Hyun, 1996 : 88). Ini kerana sistem nilai Melayu menghargai bukan sahaja kecantikan luaran, tetapi juga keindahan dan kecantikan dalaman yang terjelma dalam bentuk kebaikan dan kemuliaan hati seseorang (Kim Keum Hyun, 1996 : 79). Hal ini bertepatan dengan anggapan Cik Aini, imej diri baginya, berkaitan dengan "*appearance*" atau apa yang ditampilkan pada seseorang wanita. Aspek yang ditampilkan adalah seperti perwatakan, perlakuan, penampilan fizikal di samping sopan santun dan budi bahasa yang menjadi pelengkap kepada imej wanita dalam masyarakat Melayu. Gabungan aspek-aspek ini memancarkan kesempurnaan imej diri wanita. Kekurangan salah satu ciri, misalnya wanita yang mempunyai penampilan fizikal yang sempurna, tetapi tidak bersopan santun dalam erti kata kasar dalam perlakuan dan kata-kata ia tidak menggambarkan imej diri yang sempurna. Dalam konteks ini kesempurnaan itu hanya didasarkan pada pandangan zahir sahaja tetapi kekurangan daripada aspek dalaman individu tersebut.

Pandangan yang sama turut dikemukakan oleh Puan Norlia yang menjelaskan imej diri lahir daripada aspek dalaman individu, Imej diri merujuk kepada sifat atau kualiti dalaman yang dizahirkan oleh individu, seperti persepsi Puan Norlia, "*lawak orang itu agaknya, baiknya orang itu, baik budi bahasa orang itu, lemah lembut orang itu.*"

Oleh yang demikian, imej diri pada konsepsi informan merupakan personaliti seseorang dan dalam konteks ini merujuk kepada personaliti wanita. Personaliti merupakan ciri-ciri seseorang individu yang digambarkan oleh sikap, tingkah laku, pemikiran dan tindakan terhadap suatu situasi yang dihadapinya. Oleh itu, personaliti adalah unsur dalaman seseorang individu yang merangkumi sikap, kecenderungan, nilai-nilai dan pemikiran (Kim Keum Hyun, 1996 : 19). Gordon Allport (1961) mendefinisikan personaliti sebagai,

"a dynamic organization, inside the person, of psychophysical systems that create the person's characteristic patterns of behaviour, thoughts, and feelings."

(Dlm. Carver, 2000 : 5)

Lantaran itu, imej diri dapat dilihat dari dua aspek, iaitu aspek dalaman dan luaran yang merangkumi keperibadian dan perwatakan, iaitu sifat, ciri-ciri dan watak seseorang. Aspek luaran seperti kecantikan dan penampilan dalam berpakaian merupakan penampilan fizikal yang dapat

dilihat dan dinilai oleh pandangan kasar manakala sikap dan perwatakan diri merupakan ciri dalaman yang dizahirkan oleh seseorang. Dalam hal ini kekurangan salah satu aspek akan mencacatkan imej diri seseorang. Namun begitu, penampilan fizikal merupakan aspek terpenting kerana ia memberikan gambaran pertama tentang diri apabila berhadapan dengan masyarakat sekeliling.

Tahap Pembentukan Imej Diri Wanita

Imej diri merupakan satu konstruk budaya. Lantaran itu, terdapat dua aspek penting yang mempengaruhi proses pembentukan imej diri, iaitu adat dan Islam. Kedua-dua aspek ini saling melengkapi dalam membentuk imej diri wanita Melayu.

Melalui proses pembudayaan, anggota masyarakat dibekalkan dengan kemahiran, nilai, norma, sikap, kepercayaan, adat dan sebagainya supaya diterima sebagai seorang anggota masyarakat berdasarkan kepada jangkaan masyarakat. Bagi golongan wanita, mereka telah dididik dan didedahkan dengan kemahiran, tanggungjawab dan penampilan diri mengikut jangkaan masyarakat. Namun begitu, pembentukan imej diri dipengaruhi juga oleh pelbagai faktor lain. Misalnya dalam kes Puan Siti, Beliau selesa berseluar dan berkemeja T sahaja. Ini disebabkan semenjak kecil lagi keluarganya, terutama ibunya, menggalakkan beliau

berpenampilan seperti lelaki. Penampilan seperti ini terbawa-bawa sehingga sekarang dan beliau amat selesa sekali. Namun begitu, selepas berumahtangga, beliau telah mulai memakai baju kurung, terutamanya pada musim perayaan dan menghadiri majlis-majlis tertentu seperti perkahwinan. Menurut Puan Siti lagi, walaupun beliau selesa berseluar dan berkemeja sahaja tetapi selepas berkahwin penampilannya perlu disesuaikan dengan status sekarang.

Hal ini berbeza dengan Puan Hamidah yang meminati barang kemas. Contohnya, beliau meminati barang kemas semenjak kecil lagi. Menurutny, barang kemas dapat melengkapkan lagi penampilan seseorang. Minat ini bermula semenjak beliau kecil lagi disebabkan terpengaruh dengan ibunya yang meminati barang kemas dan mempunyai pelbagai koleksi. Minat ini juga dikongsi bersama dengan adik beradik perempuan yang lain.

Dalam proses pembudayaan, agen asas atau yang terpenting ialah keluarga. Keluarga sebagai agen asas memainkan peranan penting dalam menurunkan segala kemahiran, nilai-nilai dan sebagainya kepada ahli keluarga yang baru sehinggalah mereka didedahkan dengan persekitaran yang lebih luas dan kompleks. Walaupun pembudayaan dilihat sebagai proses membekalkan anggota masyarakat dengan nilai dan norma yang dijangka dan yang terbaik namun perbezaan keluarga menyebabkan

kadangkala nilai jangkaan itu sedikit berubah, namun begitu masih lagi diterima dalam masyarakat.

Misalnya, dalam contoh kes Puan Siti, beliau telah didedah dan dididik daripada kecil lagi untuk berpenampilan seperti lelaki dengan sentiasa berseluar jeans berkemeja T dan berambut pendek. Ini disebabkan dalam keluarganya beliau tidak mempunyai adik beradik lelaki dan beliau merupakan anak bongsu daripada tiga orang adik beradik. Sebaliknya dua orang kakak beliau tidak didedahkan dengan penampilan seperti lelaki. Namun begitu, walaupun cara penampilannya seperti lelaki tetapi pergaulannya masih lagi dikelilingi oleh kawan-kawan perempuan.

Begitu juga dengan contoh kes Puan Hamidah, disebabkan ibunya meminati barang-barang kemas, secara tidak langsung minat yang sama juga tertanam dalam dirinya, juga kakak dan adik beradik perempuan yang lain. Sejak kecil lagi beliau dipakaikan dengan barang kemas milik ibunya, seperti rantai, gelang, cincin dan juga anting-anting. Beliau sanggup membuat pinjaman bank bagi membeli barang kemas yang diminatinya. Puan Hamidah berpendapat barang kemas merupakan satu keperluan dalam penampilannya.

Oleh yang demikian, proses pembentukan imej diri wanita Melayu bermula sejak kecil lagi apabila mereka mula didedahkan dengan penampilan diri, tanggungjawab dan tugas-tugas yang berkaitan dengan ciri-ciri keperempuan. Imej diri ini seterusnya dipupuk dan diperkukuhkan daripada satu tahap umur kepada satu peringkat umur sehinggalah mencapai dewasa dan memasuki usia tua.

Faktor yang Mempengaruhi Proses Pembentukan Imej Diri Fizikal Wanita

Dalam konteks imej diri, tahap umur yang berbeza membawa peranan yang berbeza, juga jangkaan masyarakat yang berbeza. Peringkat-peringkat kehidupan atau lingkaran hidup, seperti kanak-kanak, remaja, dewasa (belum berkahwin), status sebagai isteri dan seterusnya menjadi nenek, membawa implikasi yang besar kepada imej diri wanita. Peringkat asas proses pembentukan imej diri ialah pada tahap awal, iaitu kanak-kanak. Ini kerana pembahagian gender bermula sejak kanak-kanak berumur sekitar lima atau enam tahun. Pada masa ini kanak-kanak perempuan mula didedahkan dengan nilai-nilai, peranan dan penampilan yang mempunyai ciri-ciri keperempuan dengan mulai terlibat dalam aktiviti-aktiviti orang dewasa (Roziah, 1994 : 22). Proses ini diperkukuhkan lagi bermula sekitar umur tujuh atau lapan tahun apabila kanak-kanak ini mulai 'boleh diharap' dan dipertanggungjawabkan dengan peranan orang

dewasa, seperti memasak, mengemas rumah, menjaga adik-adik dan sebagainya. Pada masa yang sama juga mereka dipupuk dengan nilai-nilai dan sifat keperempuanan, seperti cara berpakaian, bersolek, cara berjalan, duduk dan bercakap, yang sesuai dengan perwatakan (Roziah, 1994 : 23).

Pengukuhan dan pemantapan imej diri berterusan sehinggalah seseorang itu memasuki alam remaja. Alam remaja merupakan peralihan daripada zaman kanak-kanak menuju dewasa dan bagi wanita ditandai dengan kedatangan haid yang pertama. Pada masa ini terdapat pelbagai perubahan fizikal yang dialami oleh individu yang menyebabkan proses pembentukan imej diri sedikit sebanyak turut mengalami perubahan. Dalam Islam apabila seseorang perempuan telah didatangi haid atau sudah 'akil baligh', wajib menutup aurat dalam konteks berpakaian. Aurat ini meliputi keseluruhan tubuh badan kecuali muka dan tapak tangan. Selain itu, tata cara pergaulan, adab sopan percakapan, dan tindakan mulai dititikberatkan dalam kehidupan seharian. Begitulah seterusnya sehingga seseorang itu memasuki alam dewasa (sebelum mendirikan rumahtangga).

Dari peringkat kanak-kanak sehinggalah memasuki alam dewasa merupakan peringkat di mana imej diri mulai dibentuk dan dimantapkan. Dalam masyarakat Melayu apabila wanita telah berkahwin mereka telah memasuki alam dewasa. Ini bermakna mereka bebas memberi pendapat, mulai memikul tanggungjawab dalam keluarga sendiri dan telah matang.

Lantaran itu, sedikit sebanyak imej diri juga mulai mengalami perubahan. Mengikut Roziah Omar (1994 : 29), jangkaan masyarakat kepada wanita yang telah berkahwin ialah dengan memenuhi ciri-ciri seperti melaksanakan tanggungjawab sebaik mungkin sebagai seorang isteri, menantu dan juga sebagai seorang anak, mempunyai keyakinan pada diri sendiri, sentiasa taat dan menghormati suami di samping mempunyai penampilan yang cantik dan menarik.

Dalam Islam apabila seseorang perempuan telah berkahwin, wajib baginya mentaati suami. Keluarga, iaitu ibu bapa, sudah tidak dipertanggungjawabkan lagi dalam menjaga hal ehwal kehidupan seseorang wanita. Lantaran itu, perintah suami merupakan sesuatu yang wajib diikuti selagi tidak menyalahi prinsip Islam.

Lantaran itu, status sebagai isteri membawa implikasi yang besar dan dilihat sebagai satu tahap yang penting dan kritikal dalam pembinaan imej diri wanita. Misalnya dalam kes Puan Wati, penampilan dirinya berbeza semasa belum berkahwin dengan selepas berkahwin. Semasa belum berkahwin beliau berasa bebas untuk memakai sebarang fesyen pakaian mengikut kesukaannya, berseluar, berkemeja T dan tidak bertudung. Apabila telah berkahwin sedikit sebanyak penampilannya berubah. Beliau memilih pakaian yang lebih sesuai dengan statusnya sebagai seorang isteri. Sekarang beliau lebih selesa berbaju kurung, mengenakan tudung apabila

keluar dari rumah dan kadangkala memakai seluar dan kemeja (*blouse*) yang agak longgar. Suami beliau juga menyukai penampilannya sekarang.

Selain itu, Puan Sakdiah juga turut berpendapat status sebagai isteri membawa pengaruh yang besar kepada dirinya. Contohnya, imej diri secara semulajadi berubah selepas mendirikan rumahtangga. Sebelum berkahwin bentuk badan masih lagi sesuai dengan pelbagai fesyen pakaian, namun apabila telah berkahwin dan mempunyai anak, perubahan fizikal badan mulai berlaku. Menurutnya, sebelum berkahwin beliau mengenakan pelbagai fesyen pakaian, seperti kebaya, kurung moden dan berseluar, tetapi sekarang beliau hanya berminat dan sesuai memakai baju kurung memandangkan saiz badannya telah mula bertambah.

Hal yang sama dikemukakan oleh Puan Norli, setelah berumahtangga, penampilan diri perlulah sesuai dengan status sebagai seorang isteri dan ibu. Penampilan sesuai yang dimaksudkan olehnya adalah dengan berpakaian sopan, termasuklah bertudung. Jika pada masa sebelum berkahwin penampilannya agak bebas dengan berseluar dan berkemeja T, namun sekarang beliau lebih selesa berbaju kurung dan bertudung.

Contoh-contoh kes ini menunjukkan perubahan penampilan wanita apabila telah berumahtangga. Perubahan ini berlaku disebabkan jangkaan masyarakat yang menghendaki wanita yang telah berkahwin supaya berpenampilan sopan dan menjaga batas-batas pergaulan sesuai dengan status mereka.

Penampilan fizikal wanita yang telah berkahwin juga banyak dipengaruhi oleh suami. Mengikut informan, suami sebagai orang yang terdekat banyak memberi pandangan dalam menampilkan gaya berpakaian, bentuk badan dan sebagainya. Kadangkala terdapat fesyen-fesyen pakaian tertentu yang digemari oleh mereka, tetapi kurang disukai oleh suami, dan sebagai isteri mereka akan mendengar dan mengikut kehendak suami. Ini kerana melanggar perintah suami merupakan satu kesalahan dan berdosa di sisi Islam. Misalnya, Puan Norli tidak mempunyai masalah kenaikan berat badan walaupun telah berkahwin selama 17 tahun dan mempunyai tiga orang anak. Berat badan beliau masih kekal sama seperti sebelum berkahwin. Namun begitu, beliau berusaha untuk menambah berat badannya sebanyak 3 kg lagi daripada 53 kg sekarang. Ini ekoran daripada saranan suaminya yang mahukan badannya nampak "berisi sedikit." Selain itu, beliau juga tidak mengenakan sebarang alat solek memandangkan suaminya tidak pernah merungut ataupun meminta beliau berbuat demikian.

Namun begitu, terdapat juga suami yang menitikberatkan soal penampilan isteri mereka, terutamanya dalam aspek berat badan. Terdapat informan yang mencuba pelbagai kaedah bagi menurunkan berat badan setelah menerima rungutan dan teguran daripada suami mereka seperti contoh Puan Siti, beliau mempunyai masalah berat badan. Sebelum berkahwin berat badannya di antara 57 hingga 58 kg. Tetapi sekarang berat badannya mencecah 70 kg. Semenjak suaminya merungut tentang berat badannya, terutamanya di bahagian perut, Puan Siti telah mencuba pelbagai produk menurunkan berat badan yang berada di pasaran, tetapi hasilnya tidak memuaskan. Selepas itu, beliau berjumpa doktor dan dinasihatkan supaya selalu bersenam dan kurangkan minuman yang sejuk.

Bagi Puan Hamidah pula, suaminya tidak kisah dengan penampilannya asalkan tidak berlebih-lebihan dan tahu menjaga dirinya. Beliau diberi kebebasan untuk memilih sebarang fesyen pakaian yang sesuai dan yang digemarinya, cuma daripada aspek warna suaminya tidak menyukai warna coklat yang menurutnya tidak menarik. Suaminya juga tidak menyukai bentuk badan yang terlalu kurus.

Selain itu penampilan diri menjadi keutamaan kepada wanita yang telah berkahwin. Mereka perlu menjaga kecantikan diri, luaran dan dalaman supaya memuaskan hati suami dan tidak menampakkan kekurangan diri. Kebanyakan informan berpendapat penampilan diri mesti dijaga bagi

menambat hati suami agar 'tidak mencari yang lain'. Dalam Islam menjadi tanggungjawab isteri supaya menyenangkan hati suami dalam semua keadaan. Lantaran itu, wajib bagi isteri menjaga penampilan mereka agar sentiasa menarik. Terdapat pelbagai kaedah yang dilakukan oleh informan dalam memastikan penampilan mereka sentiasa menarik dan yang penting sekali disukai oleh suami. Contohnya, Puan Hamidah mementingkan penjagaan kesihatan diri bukan sahaja penjagaan luaran tetapi juga kesihatan dalaman. Bagi menjaga kesihatan dalaman, beliau mengamalkan beberapa petua. Antaranya meminum jus buah mengkudu yang dimesin sendiri sebulan sekali. Jus ini bagus bagi menjaga kesihatan dalaman wanita. Petua ini diperolehi daripada ibu beliau. Selain itu, beliau juga mengamalkan memakan kapsul kacip fatimah daripada keluaran *Zhulian* secara berterusan di samping mengambil ulam-ulaman dan meminum air suam.

Selain pengaruh suami, peranan sebagai ibu juga mempengaruhi imej diri wanita. Sebagai ibu mereka menjadi contoh dan model kepada anak-anak. Oleh yang demikian, menurut informan, mereka perlu mempamerkan satu imej yang boleh diterima oleh anak-anak. Dalam erti kata lain, penampilan diri mereka sederhana dan tidak berlebihan. Misalnya dalam pemilihan fesyen pakaian, informan berpendapat sebagai seorang ibu tidak sesuai lagi bagi mereka memilih pakaian yang terlalu kasual dan menampakkan keremajaan. Begitu juga dengan warna pakaian, semakin

meningkat umur pemilihan warna-warna yang terang tidak digemari lagi sebaliknya warna-warna yang lembut menjadi pilihan.

Sebagai pendidik kepada anak-anak, imej sebagai seorang ibu yang sopan dalam aspek berpakaian, pergaulan dan sebagainya penting bagi meningkatkan tahap hormat anak-anak kepada mereka. Ini memudahkan proses mendidik anak-anak dalam kehidupan seharian. Sebagai contoh, seseorang ibu yang tidak mengenakan tudung sukar menyuruh anaknya memakai tudung. Hal ini bertepatan dengan peribahasa "seperti ketam mengajar anaknya berjalan betul." Misalnya, bagi Puan Norli, bertudung sesuai dengan imejnya sebagai seorang isteri dan ibu. Selain sopan, beliau juga berharap anak perempuannya yang berusia 12 tahun akan mengikutinya bertudung secara halus tanpa perlu paksaan.

Oleh yang demikian, informan berpendapat pusingan hidup sebagai seorang isteri dan ibu merupakan tahap yang kritikal dalam proses pembentukan imej diri wanita. Ini kerana dengan status ini mereka mempunyai tanggungjawab yang besar dalam hidup. Tanggungjawab kepada suami dan anak-anak atau rumahtangga secara tidak langsung mempengaruhi imej diri wanita. Sebagai isteri mereka perlu memastikan penampilan diri yang menarik sesuai dengan kehendak suami. Dalam masa yang sama peranan sebagai ibu menuntut mereka berpenampilan sesuai dengan jangkaan anak-anak dan masyarakat. Lantaran itu, pada peringkat

ini jangkaan atau nilai masyarakat, pengaruh suami serta anak-anak bergabung serta saling pengaruh dan mempengaruhi dalam membentuk imej wanita.

Selain itu, pembentukan imej diri juga mempunyai kaitan yang rapat dengan faktor usia. Perbezaan usia menyebabkan berlaku sedikit sebanyak perubahan pada penampilan diri individu. Hal ini terjadi disebabkan imej diri merupakan satu konstruk budaya. Nilai dalam masyarakat Melayu telah menetapkan bagaimana penampilan yang sepatutnya pada usia remaja, dewasa dan tua. Setiap individu sebagai anggota masyarakat akan mengalami proses ini dalam kehidupan mereka. Contohnya seperti yang berlaku kepada Cik Maziah (berusia 22 tahun), beliau bekerja sebagai pembantu perpustakaan. Semasa waktu bekerja beliau biasanya memakai baju kurung dan bertudung. Namun begitu, di luar waktu kerja, terutama apabila keluar bersama rakan-rakan, beliau lebih selesa memakai jeans dan berkemeja T tanpa tudung. Menurutnya, penampilan begini lebih ringkas di samping memudahkan pergerakan. Beliau hanya memakai tudung semasa waktu bekerja kerana beliau berasa "segar" apabila semua rakan-rakan di tempat kerja bertudung. Fesyen pakaiannya hanyalah seluar dan kemeja sahaja dengan pelbagai potongan. Baju kurung biasanya ditempah setahun sekali iaitu pada musim perayaan.

Remaja, atau dalam masyarakat Melayu disebut anak dara, merupakan peralihan peringkat sosial dalam kehidupan dari zaman kanak-kanak menuju dewasa. Peringkat ini dilihat sebagai satu tahap yang penuh kontradiksi apabila individu terpaksa berdepan dengan peranan dan tanggungjawab yang baru dalam kehidupan (Zamree, 1996 : 188). Lantaran itu, proses pemupukan identity, khususnya dalam konteks ini pembinaan imej diri, diperkukuhkan pada peringkat ini. Namun begitu, sebagai satu tahap yang penuh dengan kontradiksi atau zaman peralihan yang masih mencari identiti sendiri, mereka mudah terpengaruh dengan faktor sekeliling.

Faktor dominan yang banyak mempengaruhi pembentukan imej diri ialah rakan sebaya dan media massa, seperti televisyen dan majalah. Pada peringkat ini juga mereka akan membentuk satu model atau idola untuk diikuti, biasanya artis-artis sama ada tempatan atau Barat yang ditonton dalam filem-filem atau majalah. Mengikut Roziah Omar (1994 : 32) dalam kajiannya,

The younger generation in the village prefer the slenderness and flatness of the Western ideal. Many of the younger women express dissatisfaction with their bodies. They say they want to look like the Western movie stars and models they see on television or in magazines. Many teenage girls go on diets to keep slim. The cultural pressure from the West to be thin has, in fact, established itself in the Malay community through the media.

Informan dalam kajian ini, iaitu Cik Maziah, turut terpengaruh dengan rakan sebaya dan media massa dalam menampilkan imej beliau. Semasa di Tingkatan Enam, Maziah mempunyai ramai kawan berbangsa Cina. Daripada sinilah beliau mula terikut-ikut dengan fesyen pakaian rakan-rakannya di samping mula mempelajari bahasa Cina. Beliau menyukai drama bersiri dan filem-filem dari Hong Kong, Taiwan dan Korea yang ditayangkan di televisyen dan sering membeli majalah berbahasa Cina di pasaran. Daripada filem, drama dan majalah inilah beliau mendapat ilham membeli fesyen pakaiannya, seperti seluar, kemeja dan kemeja T. Menurut beliau, artis-artis Cina berpakaian ringkas, menarik dan mempunyai bentuk badan yang cantik.

Semakin meningkat dewasa, penampilan diri khususnya cita rasa berpakaian mulai mengalami perubahan. Pada peringkat ini individu terdedah dengan persekitaran sosial yang lebih luas dan kompleks dengan melibatkan diri dalam aktiviti-aktiviti orang dewasa, melalui alam pekerjaan, rakan-rakan dalam pelbagai peringkat umur di samping majalah-majalah berkaitan wanita yang banyak di pasaran serta jangkaan peranan dalam masyarakat. Masyarakat Melayu menjangkakan wanita yang telah dewasa supaya mengikut segala perintah agama, termasuk perintah beribadat dan juga perintah menutup aurat, berakhlak mulia di samping mempunyai sifat-sifat keperempuanan seperti berpenampilan cantik dan menarik serta yang bersesuaian dengan mereka, lemah lembut, sopan dan tidak banyak mulut

(Roziah, 1996 : 29). Misalnya, Cik Aini berumur 28 tahun dan belum berkahwin. Beliau bekerja sebagai kerani di sebuah syarikat guaman. Dalam penampilannya, beliau memilih pakaian yang sopan, iaitu berbaju kurung dan bertudung. Kadangkala beliau juga memakai seluar dengan kemeja (*blouse*) yang agak longgar. Mengikut Aini, dalam peringkat umurnya sekarang, tidak sesuai lagi memakai pakaian yang ketat dan menampakkan susuk badan seperti yang banyak terdapat di pasaran. Beliau sendiri tidak menyukai pakaian sebegini yang menurutnya tidak sopan dan tidak melambangkan adat Melayu.

Terdapat pelbagai pertimbangan yang saling pengaruh mempengaruhi dalam pembinaan imej diri ini. Salah satu faktor penting dalam menentukan pemilihan dan pembentukan imej diri ialah latar belakang sosio-ekonomi individu. Ini berkaitan dengan pekerjaan dan pendapatan wanita yang terlibat. Dengan pendapatan atau tanpa pendapatan tetap menentukan tahap pembentukan imej diri wanita.

Sekarang terdapat pelbagai jenama atau produk dan juga pelbagai kaedah dalam mengukuhkan lagi penampilan wanita. Misalannya dalam industri pakaian terdapat pelbagai jenama sama ada keluaran tempatan mahupun antarabangsa, seperti *Versace*, *Prada*, *Christian Dior* dan sebagainya, yang semuanya untuk wanita membuat pemilihan bagi penampilan mereka. Begitu juga dengan alat-alat kosmetik, saban hari

terdapat pelbagai keluaran terbaru daripada jenama-jenama yang terkenal mahupun yang tidak terkenal, daripada yang berharga mahal sehinggalah yang mampu dibeli semuanya bagi wanita menonjolkan imej yang dikehendaki. Lantaran itu, apa yang menjadi pertimbangan sekarang adalah kemampuan atau kuasa membeli yang dimiliki oleh golongan wanita.

Dalam hal ini pertimbangan yang wajar melibatkan soal kemampuan wanita berdasarkan kepada pendapatan mereka. Kebanyakan informan berpendapat sebagai wanita kalau boleh mereka mahukan penampilan sempurna pada pandangan orang lain dengan membeli barangan yang mahal dan berkualiti seperti alat-alat kosmetik dan pakaian. Namun begitu, pendapatan tidak mengizinkan mereka berbuat demikian. Misalannya, terdapat informan yang mengalami masalah berat badan berlebihan selepas bersalin. Walaupun terdapat kaedah atau program tertentu bagi menurunkan berat namun perbelanjaannya mahal menyebabkan mereka terpaksa berpuas hati dengan apa yang dimiliki.

Informan yang tidak bekerja misalannya, terpaksa bergantung kepada pendapatan suami dalam perbelanjaan seharian keluarga. Lantaran itu mereka terpaksa berjimat cermat dan tidak berpeluang untuk membeli atau mendapatkan pakaian, kosmetik mahupun keperluan lain seperti vitamin dan ubat-ubatan yang berjenama dan mahal. Apa yang penting bagi mereka ialah keperluan seharian seperti perbelanjaan persekolahan anak-

anak, bil-bil bulanan dan keperluan seharian dapat dipenuhi. Keperluan-keperluan untuk diri sendiri merupakan keperluan sampingan yang dipenuhi apabila mempunyai pendapatan lebihan dan tidak membebankan.

Bagi menambah pendapatan keluarga, terdapat informan yang berniaga secara kecil-kecilan. Dengan berbuat demikian beliau dapat meringankan beban suami di samping dapat membeli barang-barang keperluan sendiri, seperti pakaian, alat-alat solek dan sebagainya, seperti contoh kes Puan Sakdiah, beliau berumur 47 tahun dan mempunyai enam orang anak, seorang lelaki dan lima perempuan. Semua anaknya masih bersekolah, dua orang di institusi pengajian tinggi dan empat orang masih di peringkat menengah. Beliau seorang suri rumah sepenuh masa manakala suaminya seorang anggota polis. Bagi meringankan beban suaminya beliau berniaga nasi lemak secara kecil-kecilan di waktu pagi. Pendapatan yang diperolehinya digunakan bagi perbelanjaan persekolahan anak-anak dan kadangkala membeli pakaian beliau dan anak-anak. Beliau tidak memakai alat solek memandangkan beliau tidak bekerja dan tidak menjadi satu keperluan baginya. Puan Sakdiah hanya mencuci mukanya menggunakan sabun 'susu kambing' yang dibelinya dengan harga RM3.00 sebuku. Manakala baju pula bagi Puan Sakdiah, beliau tidak memilih jenama. Menurutnya, "yang berjenama tu mahal. Mana mampu nak beli. Bukan sekadar keperluan diri sahaja bahkan untuk anak-anak juga. Anak kak ramai, lima perempuan. Kalau musim raya beli aje seorang sepasang kain

ela kemudian tempah kat kampung, murah sikit. Tak pernah kak fikir pun nak beli yang berjenama, kalau ada pun untuk anak-anak saja.”

Bagi wanita yang bekerja dan mempunyai pendapatan sendiri, mereka mempunyai pilihan untuk membeli atau menggunakan kaedah, produk serta jenama-jenama tertentu dalam menampilkan imej mereka. Kebanyakan informan yang bekerja mempunyai lebih kuasa membeli, namun begitu masih terdapat kawalan dari segi harga dan sebagainya yang bersesuaian dengan pendapatan. Contohnya, sebagai seorang anggota polis wanita biasa, pendapatan Puan Siti lebih kurang RM 1300 sebulan. Dengan pendapatnnya ini RM 600 diperuntukkan bagi membayar ansuran kereta ditambah dengan bil-bil bulanan yang lain, seperti telefon, elektrik dan air, di samping perbelanjaan rumah seharian menjadikan semuanya lebih kurang RM1100 sebulan. Daripada pendapatannya ini beliau hanya dapat menyimpan lebih kurang RM150 hingga RM200 sebulan. Dengan wang simpanan inilah beliau membeli barang-barang keperluan diri, seperti pakaian dan alat-alat kosmetik, itu pun hanya sekali dua sahaja dalam setahun. Beliau tiada sebarang peruntukan bulanan yang tetap bagi membeli barangan keperluan diri. Lantaran itu, dalam soal pemilihan pakaian misalannya, beliau tidak memilih yang berjenama, padanya biar murah asalkan cantik dan berkenan. Beliau bukan tidak menyukai yang berjenama dan yang mahal, tetapi menurutnya, "kalau nak pakai yang

berjenama, gaji kak bukannya berapa sen sangat, sebab tu pakai sekadar kemampuan diri saja.”

Satu lagi contoh ialah Puan Norli, beliau bekerja sebagai seorang anggota polis wanita. Pendapatannya sekitar RM1300 sebulan. Dalam menguruskan perbelanjaan rumahtangga beliau berkongsi dengan suaminya, seperti ansuran bulanan kereta, persekolahan anak-anak, perbelanjaan harian dan sebagainya. Beliau mempunyai sedikit lebihan pendapatan yang digunakan untuk keperluan dirinya sendiri. Disebabkan beliau mempunyai masalah muka yang berjerawat, beliau terpaksa memperuntukkan pendapatannya setiap bulan lebih kurang RM100 untuk mencuci muka (*facial*) dan membeli produk penjagaan muka. Selain itu, beliau juga gemar membeli kain-kain keluaran terbaru untuk membuat baju kurung atau kebaya sama ada yang bersulam atau fesyen terbaru yang ditampal dengan taburan batu-batu. Beliau juga kerap membeli kasut atau sandal dan juga tas tangan daripada jenama kegemarannya seperti *Bonia*, *Sachs* dan *Carlo Rino*.

Begitu juga dengan Puan Wati, beliau bekerja sebagai seorang guru tadika dengan pendapatan RM1100 sebulan. Sebahagian besar daripada jumlah ini diperuntukkan untuk membayar pelbagai ansuran bulanan, seperti kereta, rumah dan perbelanjaan harian. Beliau tiada peruntukan bulanan dalam membeli pakaian. Pakaian dibeli apabila beliau

mempunyai lebih pendapatan atau apabila beliau terasa 'lega' sedikit daripada segala ansuran yang terpaksa dibayarnya. Beliau tidak kisah berbaju baru atau tidak asalkan hatinya senang tanpa hutang. Selain itu, beliau juga tidak memakai sebarang alat solek kecuali gincu bibir sahaja. Beliau hanya menggunakan set penjagaan muka 'Safi' yang dibeli dengan harga RM50.

Begitu juga dengan Puan Hamidah yang juga bekerja sebagai anggota polis wanita, dengan pendapatan sekitar RM1300, beliau berkongsi perbelanjaan harian dan bil-bil bulanan dengan suaminya. Beliau jarang membeli pakaian, dua tiga kali sahaja dalam setahun. Sebaliknya beliau banyak memperuntukkan wangnya untuk membeli ubat dan vitamin disebabkan beliau menghadapi masalah darah tinggi. Contohnya, beliau telah membeli produk 'Zhulian' iaitu 'BYoung' yang merupakan makanan tambahan dan mengandungi pelbagai vitamin, berharga RM600 satu set. Set ini bertahan selama sebulan. Menurut Puan Hamidah, selepas dua bulan beliau mengambil produk ini, kesannya beliau berasa sihat dan cergas di samping dapat mengurangkan berat badannya. Di samping itu, beliau juga sering membeli barang kemas apabila mempunyai lebih pendapatan.

Contoh-contoh di atas menggambarkan golongan wanita yang bekerja atau mempunyai pendapatan sendiri cenderung atau terpengaruh untuk membeli atau menggunakan jenama atau produk-produk tertentu dalam menampilkan imej mereka. Berdasarkan pendapatan dan perbelanjaan mereka, informan dapat membuat perancangan bulanan dalam mendapatkan barang-barang keperluan diri mereka.

Faktor sosio-ekonomi berkait rapat dengan faktor pendidikan informan. Tahap pendidikan mempunyai hubungan yang rapat dengan status dan bidang pekerjaan. Mengikut Chafe (1972), semakin tinggi pendidikan seorang wanita, semakin tinggi komitmennya untuk bekerja. Dengan pendidikan yang tinggi wanita mampu untuk menjawat jawatan yang berkemahiran tinggi. Mereka mula melangkah keluar daripada pekerjaan tradisional kepada bidang-bidang pekerjaan baru, seperti perkhidmatan dan pekerjaan iktisas.

Selain itu, menurut informan, dengan bekerja mereka boleh menambah pendapatan suami dan meringankan beban dalam menguruskan perbelanjaan harian. Dalam kehidupan yang serba moden dan mencabar ini, mereka terpaksa berfikir untuk mencari pekerjaan atau menambahkan pendapatan keluarga untuk lebih selesa, terutamanya dalam memberikan pendidikan kepada anak-anak. Di samping itu, terdapat juga informan yang mengatakan bahawa dengan bekerja mereka mempunyai

pendapatan sendiri dan bebas berbelanja. Selain itu, mereka lebih berdikari dan berasa selamat apabila berlaku sesuatu yang tidak diingini seperti perceraian.

Kebanyakan informan dalam kajian ini mendapat pendidikan sehingga MCE atau *Malaysian Certificate Education* (sekarang disamakan dengan Sijil Pelajaran Malaysia atau SPM) dan ada juga yang mendapat pendidikan sehingga Darjah Enam Aliran Melayu. Contohnya, setelah tamat SPM, Puan Siti bekerja sebagai seorang anggota polis wanita. Sebagai seorang wanita, menurutnya, perlu bekerja jika mempunyai peluang, tidak kira sama ada bergaji tinggi atau rendah. Yang penting bagi Puan Siti ialah pendapatan tetap yang diperolehi setiap bulan. Jika telah berkeluarga dengan pendapatan ini dapat sama-sama menyumbang kepada keluarga dan baginya beliau berasa bebas untuk membeli apa sahaja keperluannya.

Walaupun tidak bekerja, Puan Sakdiah berniaga nasi lemak secara kecil-kecilan bagi menambah pendapatan keluarga. Dengan mempunyai seramai enam orang anak yang semuanya masih bersekolah, pendapatan suaminya sahaja tidak mampu menampung perbelanjaan mereka sekeluarga. Menurut Puan Sakdiah, ini sahaja yang mampu dilakukannya memandangkan beliau hanya belajar setakat Darjah Enam Aliran Melayu pada waktu itu.

Perubahan zaman menyebabkan imej diri juga turut sama mengalami perubahan dalam konteks aspek-aspek yang cuba ditonjolkan dan dipaparkan kepada umum melalui pelbagai cara dan medium. Pada zaman tradisi imej diri wanita yang dianggap cantik dan menarik dibina dan diperkukuhkan menerusi nilai-nilai sosial dalam masyarakat seterusnya diperturunkan daripada satu generasi kepada satu generasi (Wan Abd. Kadir, 1994 : 159).

Sekarang dengan kemasukan pelbagai pengaruh luar melalui proses modenisasi menyebabkan nilai dalam mengukur imej diri ideal juga mengalami perubahan. Perubahan yang cuba ditonjolkan ini misalannya dalam aspek bentuk badan yang ideal. Melalui pengaruh media massa seperti media cetak dan elektronik, dipaparkan imej model atau ratu cantik yang mempunyai bentuk badan yang kurus dan langsing sebagai cantik dan menarik. Selain itu, dipaparkan juga imej artis-artis tempatan dan luar negara menerusi filem, majalah dan televisyen yang akhirnya menjadi model kepada golongan wanita dalam menampilkan imej diri mereka. Kebanyakan informan menggambarkan bentuk badan ideal idaman mereka berdasarkan kepada selebriti dan artis tempatan, seperti Erra Fazira dan Siti Nurhaliza. Misalnya, Puan Siti menyukai bentuk badan yang sederhana, tidak terlalu gemuk atau kurus seperti seorang personaliti TV3, Ezzah Aziz Fauzi. Kalau boleh beliau cuba mendapatkan bentuk badan seperti itu dengan cuba menurunkan berat badan beliau.

Kesan daripada imej badan ini, muncul pula industri yang menjual pelbagai produk pelangsing badan atau produk pengurangan berat badan supaya golongan wanita mencapai ukuran yang dibina ini.

Selain bentuk badan, fesyen pakaian juga mengalami perubahan dan penyesuaian hasil pengaruh luar. Fesyen-fesyen terkini, seperti seluar dan kemeja-T yang berada di pasaran sekarang, tidak bersesuaian dengan konsep berpakaian bagi masyarakat Melayu. Ini kerana fesyen-fesyen yang ditonjolkan ini mempunyai ciri-ciri yang bertentangan dengan konsep berpakaian dalam Islam seperti terlalu sendat serta mempamerkan bentuk badan, nipis dan jarang serta memperlihatkan aurat. Biasanya fesyen-fesyen seperti ini digemari oleh golongan remaja yang mementingkan penampilan yang ringkas dan santai seperti kes Cik Maziah, beliau menggemari fesyen pakaian yang ringkas seperti yang digayakan oleh pelakon-pelakon drama dan filem Cina yang ditonton dalam televisyen ataupun seperti yang dipamerkan dalam majalah-majalah. Dengan berpakaian seperti ini, menurutnya, 'beliau tidak ketinggalan zaman, sesuai dengan badannya serta nampak ranggi.'

Kebanyakan informan dalam kajian ini menggemari pakaian tradisional, iaitu baju kurung. Namun begitu, mereka juga menggemari fesyen yang agak ringkas serta memudahkan pergerakan, seperti berseluar

dan berkemeja (*blouse*) yang longgar. Selain itu, sesuai dengan peredaran fesyen semasa, terdapat juga informan yang cenderung mengikuti peredaran ini. Mereka sentiasa mendapatkan fesyen terkini, misalnya fabrik pakaian yang sentiasa bertukar-tukar, daripada yang berharga mahal sehinggalah yang mampu dimiliki. Fabrik atau jenis kain ini mempunyai pelbagai kategori, seperti sutera, linen, kapas sehinggalah kepada jenis biasa yang kadangkala dinamakan dengan nama-nama selebriti dan sebagainya. Fesyen yang digemari oleh informan adalah yang sederhana dan sopan sesuai dengan status sebagai seorang isteri. Misalnya, Puan Norli sering mengikuti perkembangan fesyen. Namun fesyen yang digemarinya terhad kepada baju kurung, *blouse* dan kadangkala kebaya. Beliau kerap membeli kain dan menempah baju kurung. Baju kurung beliau ada yang dijahit biasa, ditambah dengan sulaman dan sekarang ditampal dengan batu permata yang merupakan gaya terbaru. Jenis kain ada yang mahal dan murah. Beliau menyukai sutera kerana lembut, ringan dan mempunyai corak yang menarik.

Bentuk badan, pakaian dan pemakaian, penggunaan aksesori seperti alat-alat kosmetik atau '*make-up*', juga penting dalam mempengaruhi penampilan diri individu yang secara langsung akan memberikan kesan kepada pembentukan imej diri individu tersebut. Kesan penggunaan alat solek memberi daya yakin diri kepada wanita. Ini kerana alat solek dapat menutup kekurangan yang dimiliki wanita, seperti kulit yang

bermasalah dan sebagainya. Selain itu, menurut informan, penggunaan 'make-up' yang tidak keterlaluan juga dapat menyerikan dan memmaniskan penampilan wanita. Kebanyakan informan berpendapat alat solek yang paling penting kepada mereka adalah gincu atau 'lipstick'. Pemakaian gincu menggambarkan keyakinan diri dan semangat tinggi dalam hidup wanita berbanding tanpa pemakaian gincu mempamerkan imej yang pucat, lesu serta tidak bersemangat. Lantaran itu, bagi kebanyakan informan, alat-alat kosmetik yang lain sebagai pelengkap dan bukan satu keperluan berbanding dengan pemakaian gincu.

Oleh yang demikian, imej diri wanita mengalami proses pemantapan dengan pengaruh modenisasi. Penggunaan barangan berjenama yang dianggap sebagai bagus dan baik menjadi tarikan utama kepada wanita untuk mencuba seterusnya memilikinya. Hal ini kerana produk-produk berjenama sering menggunakan model yang cantik dalam iklan-iklan bagi melariskan produk mereka. Ianya memberikan satu kesan yang mendalam kepada golongan wanita dalam mempengaruhi kuasa membeli mereka.

Rumusan

Penampilan fizikal wanita dipengaruhi oleh adat dan Islam. Lantaran itu, walaupun terdapat perbezaan persepsi dan tindakan, namun proses pembinaan imej di kalangan wanita ini masih lagi berada dalam lingkungan jangkaan masyarakat. Dalam menampilkan imej diri, setiap wanita tertakluk kepada nilai dan norma yang telah ditetapkan dalam masyarakat. Walaupun begitu, golongan wanita tetap menerima pengaruh luar, khususnya dengan perkembangan proses modenisasi yang menyebabkan pembentukan imej juga menerima kesannya secara langsung atau tidak langsung. Namun penyesuaian dilakukan dalam menerima pengaruh ini, dalam erti kata lain golongan wanita menerima pengaruh tradisional dan juga moden dalam menampilkan imej diri mereka.